

Minde over
Gaardeier

Miels Jensen,

Nyrup,

* i Tostrup 17. 4. 1854,

+ i Nyrup 31. 3. 1919,

og Hustru

Dorthen Marie,

f. Jacobsen,

* i Bislev Nørsgaard 10. 8. 1856,

+ i Nyrup 23. 4. 1895.

Familiegravsted.

KIRKEGÅRDEN

August 2024

44. årgang

4

Smukke gravsten og unikke granitløsninger

Danske Stenhuggerier tilbyder gravsten, monumenter og tilbehør til gravstedet i alle stilarter, udført i højeste håndværksmæssige kvalitet.

Som de eneste leverer vi de særligt hårdføre og vejrbestandige granitsten fra Bornholms stenbrud, og vi har markedets største udvalg af øvrige kvalitetssten.

Vi leverer kirkegårds løsninger til fællesgrave og mindesten. Det handler om minder og mennesker.

Danske Stenhuggerier har afdelinger i hele landet, besøg vores hjemmeside og find nærmeste afdeling.

www.danske-stenhuggerier.dk

Vi har fokus på klima og miljø

Interessen for genanvendelse og genbrug i vores samfund er stigende, og også inden for gravsten er der fokus på mulighederne for at udnytte materialets holdbarhed.

Klima og genanvendelse har høj prioritet i den daglige drift hos Danske Stenhuggerier, hvor produktionen bl.a. har vand-genvindingssystem og regnvandssamlere. Som mange andre produkter og materialer, kan gravsten genanvendes og genbruges. Og det bliver de.

Vi har fokus på klima og miljø og tilbyder derfor genbrugsgravsten. Gravsten genanvendes også til skærver, byggemateriale eller andet og har dermed et cirkulært liv.

DS DANSKE
STENHUGGERIER

INDHOLD

s. 04	Respekt eller mangel på samme
s. 08	Vandspejl af genbrugsmaterialer
s. 10	Genbrug af gravsten
s. 12	Det skjulte guld under overfladen
s. 14	Efterlysning- grandækning
s. 16	Første til venstre
s. 20	Bæredygtige hvilesteder der belaster din ryg eller kloden mindre
s. 24	Adelsbegravelser i Sønderholm Kirke
s. 26	Nationalmuseet og kirkegårde
s. 31	Urner der ikke nedbrydes
s. 32	Verdensomspændende Blitzkrig
s. 36	Erfaringer med en dræber
s. 38	Kalender

FORSIDE

Genbrug af gravsten er ikke nogen ny skik. *(foto af Annee Katrine Bonde, Sønderholm og Frejlev Kirkegårde)*

Redaktør:

Jan Simmen
Mail: redaktion@danskekirkegaarde.dk
Tlf. 22 13 07 14

Redaktion:

Bo Sommerby
Fælleskrematoriet i Kolding
Kontor@Koldingkrematorie.dk

Annee Katrine Bonde
Sønderholm Kirkegård
Mail: graveren@soenderholm-frejlev.dk

Hanne Ertbølle Gerken
Ribe Kirkegård
Mail: hg@ribekirkegaard.dk

Lene Halkjær Jensen
Helsingør Kirkegård
Mail: lene.bladet@mail.dk

Mikkel Dalsby
Gladsaxe Kirkegård
Mail: kgd@dalsby.dk

Kristine Essendrop Schjødte
Ringe Kirkegård
kirkegaardsleder@ringekirke.dk

Annoncesalg

Tommy Nilsson, Hvidovre Kirkegårde
Mail: tn@fkih.dk
Tlf. 23 45 35 56

Sekretariat:

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere
Springbakken 1
9230 Svenstrup J.
E-mail: kontor@danskekirkegaarde.dk
Tlf: 60 53 59 00

Layout og tryk:

Jello ApS
Tlf. 3145 0050
E-mail: da@jello.dk

Redaktionelt stof og annoncer til 'KIRKEGÅRDEN' nr. 5, 2024 sendes til redaktion@danskekirkegaarde.dk senest d. 15. september 2024. Artiklernes indhold er ikke nødvendigvis et udtryk for Redaktionens, FDK's eller DKL's holdning.

RESPEKT - ELLER MANGEL PÅ SAMME

Af Annee Katrine Bonde, Sønderholm og Frejlev Kirkegårde. Foto: Jan Simmen, redaktør

---

Studenterne viste, modsat mange andre, respekt.

Alle, der arbejder med kirke og kirkegård har oplevet situationer, hvor der ikke er blevet udvist noget større situationsfornemmelse overfor deltagere i begravelser eller urnenedsættelser – for slet ikke at tale om andre trafikanters mangel på hensyntagen overfor de rustvogne, der nødvendigvis må færdes på vejene.

Det kan være børn, der bruger kirkegården som legeplads, fordi der ligger en skole ved siden af kirkegården. Eller deres forældre, som uden hensyn til hvad der er under af-

vikling i kapel eller på kirkegård, optager de øremærkede parkeringspladser eller blokerer for, at rustvognen kan køre væk efter handlingen. Det kan også være dem, der ufortrødent fortsætter med deres gøremål, som for eksempel at rydde sne lige udenfor kirken, selv om et følge er på vej ud med en kiste til den ventende rustvogn.

Nogle har endda oplevet farlige situationer, når et ligtog har været på vej mellem kirke og kirkegård, hvis de to ikke ligger i umiddelbar nærhed af hinanden. Der findes

---

Desværre kører flere og flere respektløse bilister rundt på vejene. Er vejen smal, som her på billedet, så bliver anstændigheden endnu mere trængt, og hensynsløsheden får frit løb.

også eksempler på bilister, som ikke respekterer, hvis der skulle være en medarbejder, der undervejs forsøger at gøre opmærksom på, at man bedes holde tilbage og udvise hensyn til ligtoget. Det skal her bemærkes, at man stadig i dag til køreundervisning lærer, at ligtog skal respekteres, og at det kan straffes, hvis man ikke gør det.

Det er naturligvis helt forståeligt, at man i bymæssig trafik kan have svært ved at holde sammen på et følge, der kører efter en rustvogn – trafikken skal jo også kunne afvikles og glide nogenlunde. Og det kan også være svært at se, hvor mange biler, der indgår i et følge, eftersom de sædvanligvis ikke er markeret på nogen måde. Men derfra og så til at overhale et følge og bryde ind mellem rustvognen og den første bil, der kører efter den - der er alligevel et stykke vej...

Hvornår og hvorfor er der sket denne ændring i vores adfærd? Er danskerne blevet så egoistiske og blottet for empati, at mange ikke længere kan sætte sig i de pårørendes sted, når de står udenfor kirken og skal sige farvel til en afdød, der sandsynligvis har været en kær ven eller slægtning? Hvordan kan det være, at det ligger mange så fjernt at forstå, at det må opfattes som yderst brutalt og ufølsomt, når udenforstående vandrer tværs igennem følget, der står ved rustvognen, mens de taler højlydt i telefon (på medhør...) eller er ved at vælte over andre, fordi de er fuldstændig opslugt af at kigge ned i en skærm?

Måske kom det snigende i takt med, at døden blev en mere og mere fjern ting for de fleste og noget, mange helst ikke vil tale om. Døden er for de fleste ikke længere en del af livet, men noget, der ofte foregår i mere lukkede omgivelser på hospitaler og hospices og sjældnere i vores egne hjem.

Solstråle: Nybagte festlige studenter

Som med så meget andet, må man starte med sig selv, hvis man ønsker en forandring. Foregå med et godt eksempel, når man selv færdes i trafikken – og sørg for at mennesker omkring en bliver bekendt med, hvad der er høflig og hensyntagende optræden i disse situationer. Man kan jo f.eks. bede dem prøve at vende situationen om og spørge, om de ikke ville ønske for deres egne kære, at de fik en værdig afsked på kirkegården eller undervejs dertil, når den tid engang kommer. For den kommer jo for os alle - før eller senere. Forhåbentlig senere...

Når alt det er sagt, sker det også, at man falder over solstrålehistorier. Som f.eks. denne fortælling fra TV2 Nord om, hvordan en studentervogn med studenter fra Frederikshavn Gymnasium kom forbi kirken i Sæby netop som en kiste blev båret ud efter bisættelsen. Musikken blev straks slukket, og alle studenter tog huerne af i respekt. Da vognen havde rundet hjørnet og var ude af syne fra kirken, gik festen i gang igen. ■

Gårdrive til plænetraktor 110 cm.
DEKRAKE110

1.120,00,-
896,- (ex. moms)

Trailer 1000 kg
Flere modeller og størrelser på dk-tec.dk
DEKTR1000

10.875,00,-
8.700,- (ex. moms)

TILBUD
INKL 5 STK BOR

Jordbør mobilt 9 hk motor
Inkl. 5 stk. bor, som vi sender gratis
JOATVAUGER

15.875,-
12.700,- (ex. moms)

Bagtipskovl 120 cm Mek.tip med bagdør
DEKL120DOOR

6.250,00,-
5.000,- (ex. moms)

Tlf: 66 12 82 22
www.dk-tec.dk

DK•TEC

Personlig rådgivning
giver tryghed

Scan QR-koden, eller læs mere på
tjm-forsikring.dk/afdeling-12

ejd Sammenhold
betaler sig

FOKUS PÅ ARBEJDSMILJØ ALT I Udstyr TIL KISTEHÅNTERING

Kistereoler

Opbevar med lethed og elegance.

Med en imponerende maksimal belastning på 300 kg per hylde kan vores reoler klare selv de tungeste byrder uden problemer.

INNOVATIV KISTEHÅNTERING

Hos cistA har vi alt indenfor ergonomiske og skånsomme løsninger til kistehåndtering.

Kontakt os
+45 72 16 17 55

Besøg vores hjemmeside
www.cist-a.dk

Vi er dem med
det
brede sortiment

- Buske, træer, stedsegrønne samt hække
- Rhododendron og surbundsplanter
- Roser, stauder, græsser og bunddække

Vejenbrød Planteskole a/s

Vejenbrødvej 25 - 2980 Kokkedal - Tlf. 48 28 01 77
www.vp-as.dk - salg@vp-as.dk

K&S Tree Care ApS

Certificeret træpleje

Kim Poulsen
Mobil 40 32 11 90

Lunikvej 9
2670 Greve
Tlf. 43 45 11 90

ks-treecare.dk

Kom forbi vores showroom på 6.200 m² i Låsby
Europas klart største showroom med nye og brugte minilæssere

**AVANT
Danmark**

FLERE MODELLER TIL KIRKEGÅRDEN

Næsten 20 forskellige modeller - og mere end 280 redskaber

- Modeller til alle behov - fra løftekapacitet på 350 kg - 2.000 kg.
- Både diesel, benzin og el
- Mere end 280 forskellige redskaber
- Markedets klart mest væltesikre minilæssere

SKAL DET VÆRE MERE OVERSKUELIGT? - PRØV VORES TOTALUDLEJNING

Totalløsning på udlejning til kirker. inklusiv standardskovl, GPS-enhed og service. Inklusiv 200 timer om året. Priser på alle modelserier kan laves ved efterspørgsel. Disse lave priser gælder 3 års udlejning*.

Avant 220
2.295,- pr. måned

Avant 423
2795,- pr. måned

Avant e6 m. hurtiglader
5.995,- pr. måned

... Lyder det spændende? Tøv ikke med at tage kontakt og høre meget mere om vores nye løsning.

* Betingelser og vilkår gælder. Alle priser er ekskl. moms.

**AVANT
Danmark**

Jylland: 8695 7522 - Århusvej 12, 8670 Låsby
Sjælland: 5965 6037 - Hovedvejen 3, 4000 Roskilde

Siv alt udstyr på hjemmesiden:
www.avant.dk

VANDSPEJL AF GENBRUGSMATERIALER

Tekst og foto: Lene Halkjær Jensen, Helsingør Kirkegård

Kirkegården rummer mange skatte, der kan genbruges.

Kirkegården er et skatkammer af materialer, planter og andet, der kan genbruges i nye sammenhænge.

I perioden 2023 – 2024 er kanter af cortenstål og gravsten fra nedlagte grave blevet genbrugt i et nyt vandspejl på Helsingør Kirkegård.

I slutningen af juni måned blev der endelig tændt for pumpen – og den beroligende lyd af rislende vand kan nu nydes på kirkegården. Vandspejlet er lavet af kirkegårdens egne medarbejdere og har været et stykke tid undervejs; der er blevet arbejdet på projektet, når der har været tid til det.

Gravsten fra gemmerne

De genbrugte materialer er dels hentet i kirkegårdens gemmer, hvor der gennem årene har ophobet sig en hel del gravsten af forskellig art; bl.a. mindeplader af poleret, sort granit (Sort Diabas). Skåret til, og med bagsiden vendt op, udgør mindepladerne bassinets bund. De blev suppleret med 3 cm. tykke fliser af Sort Indisk granit, for at nå op på de ca. 13-14 m², der i alt skulle bruges til bunden. En anden, tykkere og større gravsten af Sort Diabas har været en

tur omkring den lokale stenhugger for at blive hugget til og få boret hul til slangen fra pumpen. En tredje gravsten er hugget til på kanterne og dækker selve pumpen.

Stålkanter fra ubenyttede grave

Bassinets kanter udgøres af cortenstål fra ryddede urnegrave. Jf. en tidligere udviklingsplan blev der i 00'erne anlagt 86 urnegrave i rammer af cortenstål. Urnegravene er beliggende i et mindre populært område af kirkegården og der er kun 3 af gravstederne, der er taget i brug. Indenfor stålrammerne er der plantet forskellige stauder, hvor ikke alle er lige velegnede som et effektivt bunddække. De mest uheldige eksempler er blevet ryddet og stålkantene herfra er genbrugt i bassinet. Det er planen at få ryddet alle de ledige urnegrave - og at planter og stålkanter herfra skal genbruges til andre formål.

Vandspejl

Vandspejlet måler 2,5 x 4,5 meter og vanddybden er ca. 30 cm. En pumpe med en kapacitet på 8000 l/time, UV-lys og filter skal holde vandet rent. Det vil dog stadig være nødvendigt at der skal bruges tid på at rense filter, pumpe

Vandspejlet er lavet af genbrugte gravsten og kanter af cortenstål.

Den beroligende lyd af rislende vand kan nydes fra de opstillede bænke, der bliver flittigt brugt.

Vandspejlet er tegnet og udført af kirkegårdens egne medarbejdere.

Det vides ikke hvem, der har hjulpet "andefamilien" med indflytningen, men det viser vel bare, at kirkegårdens besøgende har taget godt imod vandspejlet ☺

og fjerne blade o.a. fra bassinet. I varme og tørre sommerperioder, må det forventes, at der skal fyldes ekstra vand i bassinet med jævne mellemrum. Indtil nu har det dog ikke været nødvendigt; der har været "automatisk påfyldning" med meget jævne mellemrum.

Udgift og respons

Med indkøb af pumpe, bassinfolie, granitfliser og diverse

materialer, samt udgift til elektriker og stenhugger, har vandspejlet kostet omkring 30.000 kr. + de timer, der er brugt på det. Både tid og penge lader til at være brugt på noget godt: Responsen på vandspejlet har udelukkende været positiv – og vi kan se, at der er mange, der vælger at sidde en stund på en af bænkerne ved vandspejlet, selv når bænkerne er lidt fugtige og det egentligt ikke rigtigt er "bænkevej"… ■

GENBRUG AF GRAVSTEN

Af Annee Katrine Bonde, Sønderholm og Frejlev Kirkegårde

Genbrug af sten er ikke noget nyt. Her er samme sten genbrugt.

Der tales i disse år meget om genbrug af gravsten, så vi ikke belaster miljøet unødigt med at bryde granit til nye gravsten, skønt der hvert år kasseres masser af sten, når gravsteder nedlægges. Disse kasserede sten repræsenterer måske oveni købet virkelig smukt håndværk, som det ville være meget kostbart at få lavet med nutidspriser.

Men genbrug af gravsten er bestemt ikke noget nyt. Se bare disse fotos af en bevaringsværdig gravsten, hvor både for-

og bagside er anvendt til gravminde over forskellige generationer fra samme familie. Da der blev brug for en gravsten til efterkommerne af de første brugere af gravstenen, er den ganske enkelt blevet vendt om, og bagsiden er blevet taget i brug. Man har dog valgt ikke at vende soklen, men beholdt skriftstedet. Bemærk i øvrigt at manden i begge generationer står øverst på gravstenen – også selv om han i det ene tilfælde døde adskillige år senere end sin kone. Jo, kvinden bør kende sin plads: Under manden! ■

Vinderup Maskiner

Vinderup Maskiner A/S
Nr. Bjertvej 7, DK-7830 Vinderup
Tlf: +45 97 44 17 00

1022LX (22hk)

PRIS

137.500,-

1026LX (26hk)

PRIS

165.500,-

Priserne er excl. moms

Kubotamotor, 3 cyl. m/vandkøling,
hurtigskift, redskabshydraulik i joystick
og komplet lyspakke

Besøg www.vmloader.dk og se det fulde produktprogram

Udviklingsplaner | Naturkirkegårde

Omlægninger | Tilgængelighed og meget, meget mere...

Engtoften 3, st. 15 | DK 8260 Viby J | www.wadlandskab.dk

Telefon 86 52 17 77 | martina@wadlandskab.dk

LANDSKABSARKITEKTER A/S

Wad

TRÆFÆLDNINGSMANDEN

ETW certificeret

Tlf. 23 26 38 48
www.træfældningsmanden.dk

Træfældning · Beskæring · Træpleje
· Flishugning · Stubfræsning

DET UUNDVÆRLIGE VÆRKTØJ I DAGLIGDAGEN

MED KONTOR-

DAGBOGEN får du

den elegante og lækre

kalender, der er ind-

delt med månedsfaner

og hjørneperforering

på alle dage. Kalende-

ren har – som den ene-

ste på markedet – en komplet liste over indsamlinger

for folkekirkens menigheder.

DU FÅR DESUDEN: en fuldstændig oversigt over alle

kirker i Danmark med kontaktoplysninger, tillige

med opdaterede

oplysninger om

alle kommuner,

plejehjem/

-centre, hos-

picer, hospi-

taler, politi,

skifteretter osv.

SÆRTILBUD TIL NYE ABONNENTER

Bestil Kontordagbogen i abonnement

senest 5. september og få hele **15 %** i

rabat i forhold til løssalgprisen:

KUN 446,25 INCL. LEVERING

LÆS MERE OG BESTIL PÅ:

www.bedemand.dk/kdb2025

– eller scan QR-koden

Har du spørgsmål,
kan vi kontaktes på
4593 1411

Brancheforeningen
**Danske
Bedemænd**

Kontordagbogen er siden 1983 udgivet årligt af
Danske Bedemænd og kan købes i abonnement og løssalg.
Bogen udsendes i oktober/november 2025. Prisen er excl. moms.

DET SKJULTE GULD UNDER OVERFLADEN!

Af Tommy Nilsson, Kirkegårdsleder, Folkekirkens Kirkegårde i Hvidovre.

Billede: Animation af Jan Simmen med hjælp af DALL.E2

Året var 2023 og foråret var over os.

Her en historie, der kostede penge. Rigtig mange penge, og som kunne ske for rigtig mange af os. Heldigvis er der også en løsning...

Vi skulle i gang med sæsonen og som altid var vi klar med friske gartnere, højt humør og gåpåmod til årets nye arbejdsopgaver.

Risbjerg Kirkegård er fra midt 1960'erne og der begynder at dukke skeletter op af jorden. Misforstå mig nu ikke – det er ikke bogstavelig talt, men rør, veje og andet har alt sammen en levetid, og mange af vores er ved at gå på pension. Som på mange andre kirkegårde så åbner vi for vandet på kirkegården når frosten lover at holde sig væk, og det gjorde vi selvfølgelig også dette forår.

Vi er vant til at det altid koster et enkelt eller 2 vandbrud i afdelingerne, da jeg som tidligere nævnte har med en kirkegård at gøre, som overrasker fra tid til anden.

Desværre tjekkede vi ikke vandmåleren i et tidsrum fra en af vores vandposter sprang til den var etableret igen. Dette gjorde at et skjult brud ikke blev opdaget!

50 cm. fra en brønd (som ingen kendte til og ikke var tegnet ind på nogen kort) var et vandrør sprunget. Det fandt vej til

den nærliggende brønd og direkte ud i kloakken! Først da en gartner gjorde opmærksom på, at der var en rislen under den 2 meter høje bøgehæk, fik vi gravet os frem til et brønddæksel og åbnet det. Niagara Falls var kommet til Hvidovre.

Vi skyndte os at få lukket på stophanen og ringet til den lokale kloakmester. Der var ingen tegn på brud at se nogen steder i overfladen, for vandet havde med det samme fundet den nemmeste vej væk – direkte ud i kloakken!

Der blev gravet ned til bruddet – røret blev skiftet og alt var godt igen.

Men hvad var så konsekvensen af dette brud – og hvad har vi lært af det?

Konsekvensen blev, at der i alt forsvandt ca. 5500 m³ vand, som vi ikke kunne få refusion for, da det ikke var en bolig (her hjalp det ikke med humor, for det prellede af da jeg fortalte HOFOR at det da er den sidste bolig vi får). Forsikringsenheden kunne heller ikke hjælpe os, da det var drift der var forsvundet og det havde ikke ødelagt noget, så vi hang selv på regningen på ca. 370.000,- Vi har sidenhen fået sat alarm på vores vandmålere, og håber den kan advare os hvis uheldet er ude en anden gang, men ærgerligt at skylle så mange penge ud med badevandet.

Mange vil nok tænke at vi er selvforskyldte og bare kunne tjekke vores vandmålere oftere – til jer vil jeg sige at I har fuldstændigt ret, men det er sgu nemt at sige bagefter. Normalt ville et sådan brud kunne ses i overfladen, og derved havde vi stoppet det ret hurtigt, men når det render i en brønd, så er det svært at opdage og dette brud gik meget hurtigt.

Jeg lovede at skrive denne lille historie for at gøre jer alle opmærksomme på, at I skal holde øje med jeres guld under overfladen. Jeg er bange for at dette kan ramme andre steder end i Hvidovre, så det er vigtigt at alle får styr på en procedure i dagligdagen, så I ikke står i samme situation som os. ■

EN FREMTIDIG KIRKEGÅRDSTRADITION

»En samlet planløsning sammenfletter kirkegårdens eksisterende forløb og historiske linjer i smukke og frodige anlæg, som samtidig er enkelte at drifte.«

**ANNE
STAUSHOLM
LANDSKAB**

WWW.ANNESTAUSHOLM.DK TLF. 46 40 27 71 AFS@ANNESTAUSHOLM

PYNTE-GRUS

til gravsteder og gange m.m.

Blålyse/brune søsten (runde) mv.
i str. 4-8 mm og 8-12 mm

Sand/muld 0-3 mm

Leveres i store og små partier

Leveres også i bigbag

Østerild Grusværk

v/Søren Agesen, Bromøllevvej 15, 7700 Thisted
Tlf. 23 43 40 11 / grusmand@hotmail.com

28.-29. AUGUST 2024
Begge dage kl. 9-16

Gammel Strandvej - Middelfart
Arrangør: Maskinleverandørerne - Park, vej og anlæg

MASKINER UNDER BROEN

**HENT DIN
GRATIS
BILLET PÅ**
maskinerunderbroen.dk

Maskiner under Broen er en professionel, grøn maskinmesse. Med over 120 udstillere, vil du få det fulde overblik over de overvældende mange muligheder, når det gælder maskiner og udstyr til den grønne branche.

**Vi ses i august til Maskiner under Broen
- stedet hvor fagfolk møder fagfolk!**

- Miniseminarer - bliv fagligt opdateret
- Gratis adgang
- Nem tilkørsel og gode parkeringsforhold

Det ligger i vores DNA at være nysgerrige. Derfor har vi været på Maskiner under Broen hver gang og kommer naturligvis også til sommer – både for det faglige netværk, for at købe ind og for at se, hvad der er kommet af nyt.

Søren Nielsen,
Leder af Aabenraa Kommunes driftsenhed

Følg os på www.maskinerunderbroen.dk

EFTERLYSNING: GRANDÆKNING

Af Kristine Essendrop Schjødte, Kirkegårdsleder, Ringe Kirkegård

---

Vi kan lige så godt lære af hinanden

Inden vi ser os om, er det igen tid til den årlige grandækning/granpyntning. Har du eller din kirkegård gjort jer nogle erfaringer eller opfundet en smart tingest, der gør jeres arbejde lettere, mere skånsomt eller noget helt tredje. Så har du helt sikkert nogle kollegaer rundt om i Danmark, som også kan få glæde af din opfindelse/erfaring.

Send billeder og lidt tekst til ..... Så kommer din erfaring/opfindelse med i bladet Kirkegården i oktober 2024. Husk der er ingen grund til, at vi alle selv skal opfinde den dybe tallerken, som man siger. Vi kan lige så godt lære af hinanden. ■

OVER 25 ÅRS ERFARING MED ELKØRETØJER TIL DANSKE KIRKEGÅRDE

STAMA elkøretøjer er emissionsfrie og støjsvage, til glæde for både brugere og gæster

Vinder af
innovationspris

STAMA MK-10 fuldelektrisk løvsuger

- Større sugeevne end tidligere - lave driftsomkostninger
- 6 m sugeslange og ergonomisk sugehåndtag

100% elektrisk
løvsuger på sulky

STAMA ELS-B løvsuger efter STAMA Mini RS EL

- Elektrisk løvsuger der tager både kviste, løv og affald som dåser m.m.
- STAMA Mini RS EL er knækstyret og med vendbart førersæde

Hydraulisk tiplad
og hydraulisk drej af lad

STAMA Multi EL

- Det alsidige køretøj med høj lasteevne (1200 kg) og en rækkevidde op til 65 km
- Hydraulisk tiplad med 180° sving gør det tunge arbejde let
- Kabine med døre, samt frontlift og redskab kan monteres

Robust og
med lang rækkevidde

STAMA Parker EL

- Et handy køretøj med godt udsyn
- Hydraulisk 3-vejs-tip og lav læsehøjde
- Kørelængde op til 67 km per opladning

”FØRSTE TIL VENSTRE”

Af Tom Olsen, kommende pensionist

Tom er gået på pension fra jobbet som Krematorieleder på Ringsted Krematorie, men har fortsætter som formand for Danske Krematori-ers Landsforening. (Foto af Hanne Loop)

I Saxogade 17 blev mit første møde med denne verden i 1953. I den ene ende af det mondæne Frederiksberg Allé lå Vesterbro, der dengang langt fra var så hypet, som det er i dag. Små lejligheder med flere baggårde var rammen om en forholdsvis tryk opvækst. Som enebarn af en arbejdsmand og en bryggeriarbejderske passede jeg hver dag nogle små jobs med udbringning af aviser, støvsugere og hvad fru Jensen ellers abonnerede på.

Inden jeg fik set mig om, befandt jeg mig i 1970 hvor jeg takkede ja tak til et job i Københavns Kommune som assistentelev. En titel som telefonbogen holdt fast i de næste ca. 20 år. Hvad betyder en titel? Økonomiafdelingen og Skattevæsenet havde de elever de skulle bruge, så jeg havnede i Københavns Begravelsesvæsen. En meget gammel dags institution med et typisk stillingshierarki, mange chefer med fine titler og anciennitets princip og så var man dis.

Kort tid efter døde også min far, så jeg var alene i verden – syntes jeg.

Min baggrund fra Vesterbro, hvor man måtte kæmpe for hver centimer i skolegården og med de større drenge i kvarteret, hjalp mig gennem en elevtid præget af traditioner, 2 elektriske skrivemaskiner til mindst 10 medarbejdere, ingen kopimaskine (den var ikke opfundet) og passiv rygning som frynsegode. Nå men min plan var jo også at skifte til noget med økonomi så hurtigt som muligt.

Hver gang jeg tog mig sammen til at overveje et skift, skete der noget nyt i Københavns Begravelsesvæsen. Der må have været nogen, der holdt øje med mig, for jeg blev rokeret rundt blandt alle de opgaver som kirkegårde, planteskole, blomstergartneri, uniformering, kapeller, kantineforhold, ledelse, bogholderi, lovgivning, regnskab, overenskomster, forhold til fagforeninger og så naturligvis krematorier.

Da ledelsens syntes jeg havde været nok rundt, blev jeg sendt til kirkegården på Amager (Sundby Kirkegård) i 1980. Med en kommunal uddannelse over ca. 5 år og et hav af kurser på kommunens egen uddannelsesinstitution, mente de, at jeg som 27-årig kunne styre en kirkegård på ca. 100.000 m² og ca. 50 ansatte, fordelt på et hav af stillingskategorier og et krematorium.

De næste 5 år fik jeg indsigt i praktisk kirkegårdsdrift. Jeg har altid været nysgerrig efter teknik, og havde jeg tid til overs, gik jeg over i krematoriet. Den gang var der ikke krav til hverken røgdudslip, eller rensning af røgen. Der skulle helst være røg i skorstenen, ellers lavede de jo ikke noget!

I begyndelsen af 1980'erne blev de 5 kirkegårdes kirkegårdsinspektører i Københavns Begravelsesvæsen reduceret til 1 og anciennitetsprincippet blev afskaffet. Endnu en gang blev mine overvejelser om at finde nye græsgange udsat.

I begyndelsen af 1985 blev jeg leder af Bispebjerg Kirkegård. En noget anden størrelse end Sundby. Der var en planteskole som var under afvikling, en kantine med et betydeligt underskud, og der var evig ballade med personalet i krematoriet, der nærmest var en løsrevet republik.

Planteskolen blev lukket – det var billigere at købe planterne i private planteskoler. Kantine fik personalet styr på, da de mest aktive for at beholde kantine indgik i et kantineudvalg, hvor de fik maksimal indflydelse. I krematoriet var der historiske procedurer, der ikke tålte dagens lys. Så det tog lidt længere at få løst den opgave.

Da jeg var leder af Sundby, var jeg indstillet på at købe hus på Amager. (Tæt på kirkegården) Men jeg havde ikke taget min kone i ed, så det blev ikke til noget. Hun var selvfølgelig den mest fornuftige af os to, for vi endte i et håndværkertilbud i Gentofte Kommune, der støder lige op til Københavns Kommune. Faktisk kun 2,6 km. Fra Bispebjerg Kirkegård. Så i 1983 flyttede vi til Gentofte.

I slutningen af 1980'erne blev det igen tid til en strukturændring, og ledelsen i Begravelsesvæsenet stod igen for ændringer. Kirkegårdslederne (hvoraf jeg var den ene) blev reduceret til 2 og kort efter til 1, og jeg blev en form for driftschef for kirkegårdene og de 2 krematorier. Samtidigt blev der ansat en kontorchef, der var chef for administration med regnskab og løn samt ledelse. Vi hed nu Kirkegårdsafdelingen i København med en kirkegårdsinspektør som chef.

Privat brugte jeg min tid på at istandsætte håndværkertilbuddet, og vi fik 2 børn.

Arbejdsmæssigt var vi struktureret i Stadsingeniørens Direktorat sammen med parker, veje, afløb m.m.. Altså igen flere cheflag og krav om benchmarking, udbudstrusler, plan om sammenlægning med parkerne samt stram økonomi.

Forholdet til fagforeningerne var til tider noget anstrengt, men det blev bedre efter 1989, hvor muren faldt. Tænk at sådan en begivenhed kunne få indflydelse på samarbejdet på kirkegårdene i København, men fra at have haft en modspiller, blev det nu til en kreativ medspiller. Ledelsen var stadig udsat for desavouering og en ledelsesbeslutning, var stadig et godt oplæg til en diskussion.

Nå – kunne man overleve dette, kunne man klare det meste. Det handlede om at være tålmodig. Nogen vil sige stædig.

Vi kæmpede i den periode med højt sygefravær, hyppige tilfredshedsundersøgelser og især benchmarking i forhold til de øvrige afdelinger. Benchmarking i forhold til de øvrige store byer i DK på kirkegårde faldt ikke ud til vores fordel. Så i begyndelsen af 1990'erne blev antallet af ansatte reduceret med ca. 20% over en kort årrække. Til gengæld blev det indre samarbejde i afdelingen styrket. Der blev brugt meget tid på information samt indflydelse på eget arbejde. Der blev lagt færre timer i januar kvartal og flere i april, hvilket jo ikke stemte med behovet på det grønne område. Ved at møde senere om morgenen i vintermånederne og genindføre "sommerfuglestillinger" blev det ændret. Der blev indført flekstid og ikke mindst arbejde i teams.

I 2000 ville man prøve noget nyt i kommunen. Der hvor man kunne, ville man lave en kontrakt med den lokale ledelse og fagforeningerne. Kirkegårdene fik en sådan kontrakt i perioden 2000 til 2005. Det betød stor lokal indflydelse og disse år var måske de mest positive i min lange københavner karriere. Vi blev reduceret til en meget lille ledelsesgruppe. Stadsingeniørens Direktorat var nu blevet til Bygge- og Teknikforvaltningen. Benchmarking i denne forvaltning viste at kirkegårdene havde det laveste sygefravær, og medarbejderne var de mest tilfredse.

I de år havde vi også held til at overbevise politikerne i hovedstaden om, at de 2 gamle krematorier på Sundby og Bispebjerg var udtjente. Der blev udskrevet en international arkitektkonkurrence for et nyt krematorium på Bispebjerg. 300 firmaer deltog og dommerkomiteen valgte

Her et tidsrigtigt billede af Toms barndoms kvarter.

et forslag som viste sig at være tegnet af 3 arkitektstuderende. Spændende, men desværre umuligt at indrette til et krematorium. Så efter en ny konkurrence – indbudt med 5 firmaer – blev Bispebjerg indviet i 2003. Sundby året efter i 2004. Jeg var så heldig at være med i denne proces, og det tog ganske meget af min tid. På det tidspunkt var der ikke krav om rensning for tungmetaller (det kom i 2011), men der blev monteret filtre så de var fremtidssikret.

I slutningen af nullerne tog den ene omstrukturering i forvaltningen den næste. Nye direktører skulle til standighed overbevises om, at vi alle arbejdede for helheden i forvaltningen, og ikke kun for vores eget område. I de år havde jeg fornøjelsen at være en del af det hold, der samarbejdede med Metroselskabet om etablering af en metrostation på Assistens Kirkegård. Tænk at Danmarks mest berømte kirkegård, fik sin egen metrostation!

I 2011 – der var jeg 59 år – ringede min telefon på kontoret på Bispebjerg Kirkegård. Det var formanden for den midlertidige bestyrelse for Fælleskrematoriet i Ringsted – provst Torben Juhl Andersen – der ringede. Han ville høre om jeg havde lyst til at sige mit tjenestemandsjob op i København, og komme til Ringsted for at hjælpe dem med at opføre Fælleskrematoriet. Jeg kunne blive midlertidig projektleder. Når jobbet som daglig leder senere blev slået op, kunne jeg søge på lige fod med alle andre.

Efter kort betænkningstid takkede jeg nej tak.
(Jeg kunne gå på pension året efter og der var langt til Ringsted hver dag)

Men man bliver ikke provst af Torbens kaliber, hvis man giver op så let. Så da der var gået et par måneder, ringede han igen. Omstændighederne og betænkningstiden gjorde at jeg den 1. april 2011 gik på halv tid i København, og startede på halv tid i Ringsted som konsulent. Det blev min absolut sværeste tid i mit arbejdsliv, men også den mest spændende.

Jeg fik udleveret tegningerne, og fik nogle dage til at gennemgå dem. Jeg kommenterede forslaget med nogle og tyve forslag til ændringer. Bestyrelsen var enige i forslagene, men projektet ville blive ca. ti millioner kr. dyrere. Så formanden og næstformanden gik til Roskilde Stifts Råd, der bevilgede en udvidelse af lånesummen, der skulle tilbagebetales over 30 år.

Byggeriet gik i gang. Udgravning, etablering af kælder, grundvandsikring, og nedsænkning af teknik inden stueetagen blev monteret. Ups - udgravningen krævede en stabilisering af undergrunden. 3,5 mio. kr. blev brugt på beton man ikke kan se. Derefter blev de 5 ovne løftet ind inden taget blev monteret. Så efter 1 ½ års byggeri, var huset klar til indvielse i april 2013. Personalet var blevet rekrutteret i slutningen af 2012. Biler købt og monteret i Tyskland ligeledes i slutningen af 2012. IT-systemet som var særligt tilpasset Fælleskrematoriet, var klar ca. 1 måned inden åbningen, og askebehandlingsapparaterne kom først en uge efter åbningen, men det var der ikke nogen der opdagede, selv om vores puls var temmelig høj.

I projekteringsfasen havde vi nogle møder med de professionelle brugere (bedemændene), der i første omgang var mere fokuseret på betalingsbetingelserne end på indretning og funktionalitet samt for hvordan vi lukkede 8 krematorier og erstattede dem med ét. Betalingsbetingelserne blev afgjort ved en retslig tilkendegivelse fra retten i Roskilde, og nogle af bedemændene valgte at gå med i et brugerudvalg, der var med til at tilrettelægge alle de praktiske forhold. Det kom til at fungere.

Det nye job som daglig leder af Fælleskrematoriet blev slået op med besættelse pr. 1. august 2012. Jeg søgte og fik jobbet.

Ledelse og medarbejdere har brugt de forgangne år på at få indarbejdet holdbare arbejdsrutiner. Fået skiftet murværk, biler og meget andet, så de kan bruges i de kommende år. Mange forhold er gennemprøvet, herunder diverse uheld og strømafbrydelser. IT-systemet har fungeret så effektivt, at de væsentligste forhold nu også bruges af andre forvaltninger.

Så nu er tiden kommet til, at jeg – efter 54 år på arbejdsmarkedet – vil trække mig tilbage for at få lidt glæde af min folkepension. Hvad jeg skal få al min tid til at gå med, ligger ikke helt fast, men allerede nu kan jeg godt vænne mig til at sove lidt længere om morgenen, og den manglende køretur til Ringsted er allerede blevet en vane. Stillingsmæssigt har KM-IT gjort mig til sognepræst. Så længe jeg ikke bliver emeritus, går det jo nok.

Jeg blev færdig med håndværkertilbuddet i Gentofte – på flere områder nåede jeg at bygge det om flere gange – så efter 37 år i Gentofte er vi nu flyttet til byen – igen på ”første til venstre”. ■

BÆREDYGTIGE HVILE- STEDER DER BELASTER DIN RYG OG KLODEN MINDRE

Af Jan Simmen, redaktør for Tidsskriftet Kirkegården

Bæredygtigheden har længe været på vej til at flytte ind på den anden side af kirkemuren også.

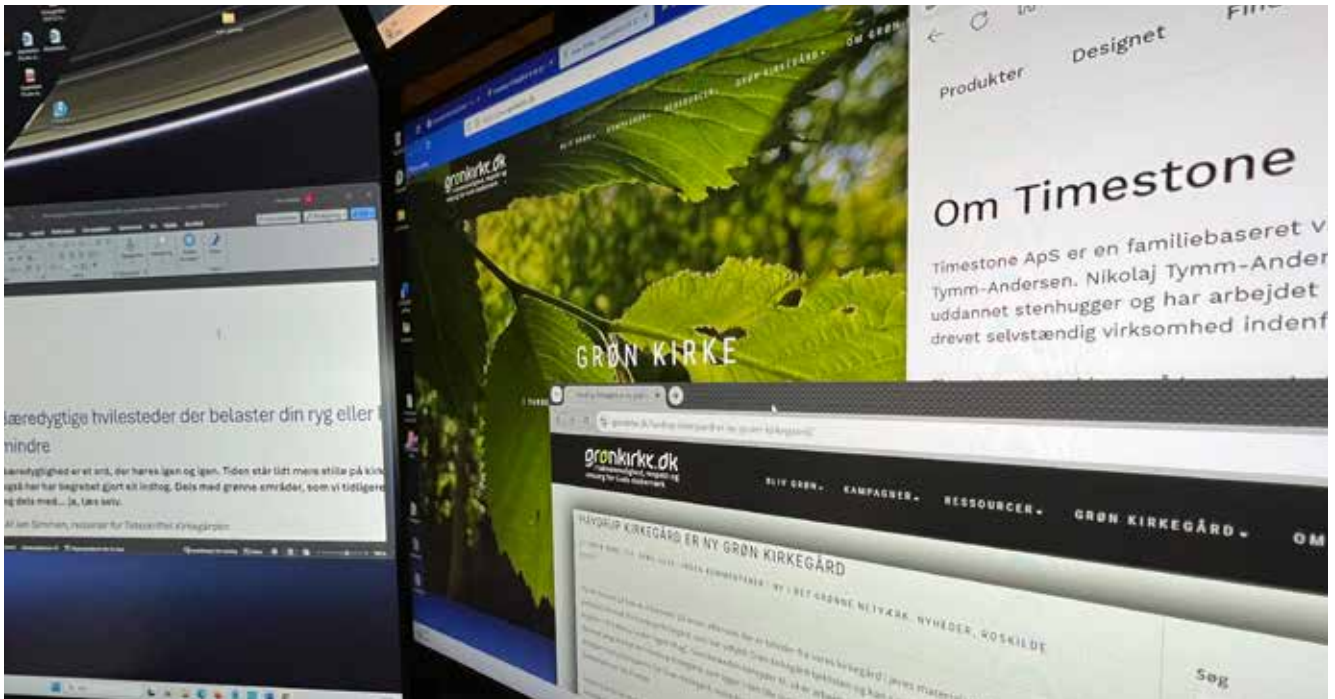
Bæredygtighed er et ord, der høres igen og igen. Tiden står lidt mere stille på kirkegårdene, men også her har begrebet gjort sit indtog. Dels med grønne områder, som vi tidligere har skrevet om, og dels med... ja, læs selv.

Det gælder for far og søn om at udbrede deres produkt til hele verden. Naturligvis, kunne man sige, for det gælder

vel de fleste, der sælger et nyt produkt. Vi lader lige de to og resten af verden stå og begynder i stedet med et træ.

For vi skal lige en længere tur omkring begrebet "bæredygtigt", og hvorfor det er relevant for kirkegårde også. Ordet bliver brugt rigtig flittigt for tiden, og for at forstå dets egentlige mening, kan vi tage en klatretur op i et stort

---

På Grøn Kirke's hjemmeside findes der flere forslag til at få kirkerne og til dels kirkegårdene til at blive mere klimavenlige.

træ. Her kan vi forsigtigt bevæge os ud på en gren. Den svajer under vores vægt, og hvis vi bevæger os længere ud, knækker grenen under vores vægt. Den kunne ikke bære os mere. Vores vægt oversteg dens bæreevne, et ord der også bruges, når man fx bygger huse.

Kan den bære, den grønne gren vi sidder på?

Tankegangen med "bæredygtig" i nutidens danske sprog er dog mere som grenen. Den symboliserer vores vægt på klodens ressourcer, og når noget ikke er bæredygtigt, har vi brugt mere, end kloden kan bære. Javel, ja. Så vidt så godt, det er ikke den helt store raketvidenskab. Men problemet melder sig, når vi som danskere prøver at leve bæredygtigt. På Energistyrelsens hjemmeside fremgår det, at vi samlet igennem vores forbrug har et såkaldt klimaftryk på 11 tons per dansker hvert år fra vi bliver født til vi dør. Dermed hører Danmark til de absolut største "klimasyndere". Til sammenligning udleder en kineser kun halvt så meget CO₂. Allerede den 16. marts opbrugte vi danskere de ressourcer, planeten kan genskabe, målt per person. For alle klodens indbyggere sammenlagt var datoen den 25. juli.

Nu skal man altid tage den slags beregninger med et gran salt, men pointen er klar: Vi sidder måske nok på den grønne gren herhjemme, men den kan ikke bære os.

Kun 4 pct tænker slet ikke... i grønne baner

Det budskab er nået frem til mange danskere. 8 ud af 10 danskere mener, at de i dag agerer bæredygtigt, ofte gennem mere bæredygtige indkøb eller fx ved at renovere boligen. Kun 16 procent af de adspurgte har slet ingen eller kun i mindre grad intentioner om at handle mere bæredygtigt. Kun 4 procent tilkendegiver, at de slet ikke tænker i grønne baner. Det viser en undersøgelse, som Kantar Gallup har foretaget for Videncentret Bolius og Realdania.

Når så mange danskere er optaget af at sikre sig en grønere klode til deres efterkommere, burde det smitte af på kirkegårdene også. Det gør det, som bekendt, også. Flere og flere kirkegårde arbejder aktivt med begreber som biodiversitet og klimatiltag. Men når det gælder Hr. og Fr. Hansen er der dog et problem: De er ramt af sorg, når de fx skal vælge gravsten.

Ideen skal plantes inden sorgen rammer

Er man ramt af sorg er det svært at tage stilling til de mere bæredygtige muligheder der allerede i dag findes. Det har man taget bestik af på Ugerløse Kirke, som er en af seks kirkegårde i Roskilde Stift, hvor der er blevet anlagt to såkaldte "grønne demonstrationsgravsteder". Ideen er, at de besøgende skal lade sig inspirere i en mere grøn retning, inden de bliver ramt af sorg.

Det gælder om at vælge hjemhørende arter af fx træer.

Det kan være noget af en jungle for ikke bare kirkegårde, men alle at finde en vej til at leve mere bæredygtig på. Vi danskere udleder rigtig meget CO₂ pr indbygger, og selv om vi ikke er mange, så er det alligevel vores ansvar at reducere vores udslip. Her kommer alle reduktioner i spil. Også dem når vi skal stedes til hvile.

Demonstrationsgravstederne er et resultat af et projekt, som er søsat af både Roskilde Stifts grønne omstillingsudvalg samt Grøn Kirke. Netop på hjemmesiden Gronkirke.dk kan alle læse mange forslag til, hvordan kirkerne kan blive mere bæredygtige. Fra hvordan kirkerne med fordel kan spare på elregningen og dermed formindske den enkelte kirkes CO₂-udslip, til hvordan kirkens jorde kan bruges.

Men tilbage på demonstrationsgravstederne har man tænkt på både CO₂ og biodiversitet. Opskriften lyder i sin enkelthed at tænke bæredygtigt. Det kunne fx være:

- Vælg planter, der er hjemmehørende i Danmark.
- Gode pollen- eller nektarplanter eller buske med blomster og bær til insekter.
- Perlegrus er erstattet af egetræsskiver eller andre organiske materialer.
- Lokale sten eller alternativer til sten.

Gravsten, der ikke er klimatunge... eller bare tunge

Netop gravsten har også været i fokus i Roskilde Stift. Her er den hårde, ofte importerede, granitsten blevet erstattet med en træplade på et kobberben, hævet over terrænet. Egentlig er brugen af træ slet ikke noget nyt. Ret simple trækors har været det mest almindelige minde over en afdød igennem tiderne. Kun de allerrigeste havde råd til

de store dæksten, der i dag oftest pryder kirkevæggene. Roskilde Stift er naturligvis langt fra de eneste, der har tænkt i de baner. Det har rigtig mange kirkegårde.

Men også i det private erhvervsliv øjner man et forretningsområde. Og her er far og søn i begyndelsen et godt eksempel. Nikolaj Tymmer-Andersen har arbejdet som stenhugger i 30 år, da han tænkte, at der måtte findes en mere bæredygtig løsning end de ofte importerede gravsten. At det ikke er særligt bæredygtigt at få fragtet en tung sten fra fx Indien, siger sig selv. Så hvad så, tænkte stenhuggeren.

Sammen med sønnen Mikkel grundlagde han firmaet Timestone. Her er flere af de mere miljøvenlige løsninger støbt af ler. De er så lette, at de kan blive sendt direkte med pakkeposten. Mellem 8 og 12 kilo vejer stenene. Stenene og deres ofte unikke design har vundet flere designpriser, og forhåbningerne for firmaets fremtid er store. At lerbrændte gravsten ikke kun er en god nyhed for miljøet, men også for de mange kirkegårdsansattes rygge, siger sig selv.

Det ville et klassisk trækors, som i gamle dage og som stadig bruges mange steder i Norge, også være. Eller træplader. Mulighederne er mange, og håbet er som bekendt lysegrønt. Her i bogstavelig forstand. ■

WEIDEMANN

designed for work

Stort udvalg af udstyr til kirkegårdsarbejdet
Kraftfulde kvalitetsminilæssere

Fås også
i eldrevne
versioner!

- Mange konfigurationsmuligheder og tilpasninger; eksempelvis motorisering, aksler og hydraulikydelse.
- Elektronisk reguleret køredrev ecDrive (Electronic Controlled Drive) med fire forskellige køretilstande og elektrisk parkeringsbremse.
- Rummelige kabiner med optimalt udsyn og effektivt varme- og ventilationsanlæg giver det bedste arbejdsklima.
- Kompakt design, lavt tyngdepunkt og lille venderadius.
- Sikker stabling og anhængerdrift.
- Vridningsfast læssearm til præcist arbejde og utrolige løftehøjder.

www.stemas.dk   stemas@stemas.dk

STEMAS
member of JMM GROUP

Jylland/Fyn
86 43 49 00

Sjælland
46 15 36 00 / 57 61 46 67

Tidsskriftet KIRKEGÅRDEN

Tidsskriftet KIRKEGÅRDEN er et fagblad for de danske kirkegårde og krematorier. Tidsskriftet henvender sig til alle, der har tilknytning til kirkegårde og her kan man finde inspiration, nyheder og nyttig viden.

Tidsskriftet udkommer 6 gange pr. år og sendes til mere end 900 kirkegårdsfolk landet over.

**Et abonnement koster
395,- kr. pr. år**

Redaktion sætter stor pris på faglige indlæg fra både ind- og udland, ligesom udenlandske firmaer er velkomne til at købe annonceplads i bladet.

**For yderligere oplysninger eller
bestilling af abonnement:**
Se hjemmesiden:
danskekirkegaarde.dk/tidsskrift

Helt nye muligheder med **digitalt** kirkegårdskort

Smart nyt kortmodul fra EG Brandsoft gør det nemt at præsentere kirkegårdsdata i en letforståelig grafisk udgave. Det sikrer bedre kommunikation og nemmere planlægning.

- ✓ Nem kommunikation med kirkegårdens kunder, menighedsrådet og de øvrige interessenter
- ✓ Tydelig registrering af planlagte ændringer
- ✓ Hurtig og håndgribelig disponering af gravstederne

Kontakt EG Brandsoft på 9928 3565 eller skriv en mail til support@brandsoft.dk og hør mere om det nye kortmodul.

Kortmodulet kan bruges i kirkegårdssystemet, på mobil, iPad eller via appen Find Gravsted.

MARMORSARKOFAGERNE I SØNDERHOLM KIRKE

Af Annee Katrine Bonde, Sønderholm og Frejlev Kirkegårde.

Christian Frederik Levetzau og hans kone, Christence, står i tårnrummet side om side i hver deres marmorsarkofag, han i den hvide og hun i den sorte.

Indtil for omkring 125 år siden var Sønderholm Kirke gennem mange hundrede år ejet af den til enhver tid siddende herremand på herregården St. Restrup, som ligger et par kilometer fra kirken ved den gamle landevej til Aalborg. Herremændene har naturligvis skiftet gennem tiderne, og flere af dem er begravet i kirken.

Tidligere var det nemlig sådan, at hvis man var højt på strå i samfundspyramiden, blev man begravet *inde* i kirken – og helst så tæt på alteret som muligt. Herfra stammer udtrykket ”at være stinkende rig”, for selv om man er en vigtig person i lokalsamfundet, lugter man stadig lige så dårligt som enhver anden, når man er død.... Derfor blev skikken med at begrave afdøde inde i landets kirker forbudt i starten af 1800-tallet pga. sundhedsfaren.

Men inden da var adskillige herremænd og deres hustruer lige siden middelalderen som sagt allerede blevet begra-

vet i kirken. De fleste af dem har efterladt varige spor i form af gravminder og imponerende kister. Den mest iøjnefaldende adelsbegravelse er nok *Christian Frederik von Levetzau*. Da hans første hustru, Christence Lindenov Rantzau døde, blev kirkens tårnrum indrettet til gravkapel, og her blev hun gravsat i en sort og hvid marmorsarkofag med en omfattende inskription, der fortæller fakta om både Christence og Christian Frederik.

Da Levetzau selv døde i 1756, blev han installeret i en hvid sarkofag ved siden af. Den har ingen inskription, men i det hvide marmor er udhugget den fineste Elefantorden, for Lewetzau, som også opnåede at blive udnævnt til greve, var ikke nogen hr. hvem som helst. Udover at være officer og ejer af 6 godser i Jylland, var han gehejmekonferensråd – hvilket vist mest er en ærestitel uden nogen særlige beføjelser tilknyttet. Han var yderst velhavende og byggede det af palæerne på Amalienborg, som i

---

Den hvide sarkofag er udsmykket med elefantordenen, en kårde og noget, der måske er en marskalstav.

Christences sorte sarkofag er prydet med en florumvunden beskrivelse af begge ægtefæller og deres tid sammen.

dag er kendt som Christian den 8.s palæ og hvor nu bl.a. findes Amalienborg museet.

Folkeviddet vil vide, at greven var en værre bondeplager, og efter sigende red den onde selv med på ligvognen, da kisten efter hans død skulle køres til begravelsen i Sønderholm Kirke. Hestene kunne dårligt trække vognen op

over bakken mellem herregården og kirken, men til sidst fik præsten dog manet den onde bort, så greven kunne komme frem til kirken. Det siges også, at han går igen hver Hellig Tre Kongers nat, hvor man kan møde hans vogn trukket af kulsorte heste og fulgt af et halsende hundekobbel på vejen mellem St. Restrup Herregård og Albæk Hovedgård, som han også ejede. ■

NATIONALMUSEET OG KIRKEGÅRDENE

Af museumsinspektør og kirkearkæolog Henriette Rensbro, Nationalmuseet

---

Østbirk kirkegård. Menighedsrådets repræsentanter holder øje. Forud for omsætning af norddiget blev ved i et rutinemæssigt snit gennem diget fundet en gammel skelgrøft under diget.

Nationalmuseets kirkekonsulentfunktion er rådgiver for stifter og provstier når det drejer sig om vurdering af projekters betydning for kirker og kirkegårdes antikvariske værdier. Vi besvarer ca. 1000 såkaldte "høringssager" om året og deltager i stifternes "konsulentrunder" hvor kirker, som ønsker rådgivning eller oplysning besøges. Dertil kommer den mere uformelle rådgivning af menighedsråd, håndværkere og de øvrige som arbejder med kirker og kirkegårde.

Set fra Nationalmuseet spiller kirkegårdens personale en meget vigtig rolle, som de første der opdager både huller i taget og stoppede regnvandsbrønde. Og ofte er gravere og gartnere guldgruber af viden om jordbundsforhold, tidligere forhold og mærkelige stensamlinger. Alt sammen noget, som kan supplere eller forklare, hvad der ses ved en arkæologisk undersøgelse.

Alt gravearbejde

I princippet skal alt gravearbejde, som ikke er gravning af grave, igennem provstiet og/eller stiftet til godkendelse. Ofte vil der til en godkendelse være knyttet betingelser, bl.a. at det skal ske i samarbejde med Nationalmuseets kirkearkæologer. Vi rykker ud også til meget små anlægsarbejder for at registrere spor af kirkegårdens historie og om hvad der skete før kirkens tid.

Hvad leder de efter?

Vi leder ikke mindst efter spor af bygninger. Det kan være stolpehuller fra oldtidsbebyggelse før kirkens tid eller fra den høvdingegård, som den første kirkebygning måske var en del af eller det kan være et ukendt kapel på kirkens nordside, måske et helgenkapel. Vi er også meget interesserede i områder på kirkegården, hvor der slet ingen grave er. Det kræver en god fantasi at forestille sig noget, som gennem mere end 900 år har beskyttet et lille område

---

Vindinge kirkegård. I en fjernvarmegrøft blev 10 meter nord for tårnet set meget gamle grave. Der er tydeligvis ikke tale om kistebegravelser. De er smalle og korte, kun lige store nok til et lig i klæde/pose, altså en typisk middelaldergrav. Der var ikke bevaret knogler. Lige her skulle af tekniske årsager graves ud til et dybt hul og gravene blev først set i sidste øjeblik. Menighedsrådet er informeret om, at der ved fremtidige anlægsarbejde i det område først skal foretages en grundigere arkæologisk undersøgelse.

Thorsted kirkegård. Et middelalderligt tårn blev nedrevet først i 1800-tallet. Skibets vestmur er meget fugtig og menighedsrådet ønskede at få styr på det lidt rodede område, hvor man vidste, at der havde stået et tårn. Det viste sig, at den tilmurede tårnbue mellem skib og tårn står uden fundering. Desuden blev fundet et muret ildsted til omsmelting af tagplader.

Testrup kirkegård. Lerovn under diget samt spor efter aktiviteter udenfor diget.

Testrup kirkegård. Nederst er fundering til ældre dige eller kirkegårdsmur.

mod anlæggelse af begravelser. Men det kan jo fx være en hovedsti fra landsbyen til kirken, som har ligget samme sted altid. Spor efter ældre kirkegårdsdiger eller -mure kan fortælle om sognets udvikling.

Vi samler små oplysninger om kirkegårdens udvikling og layout. Ofte er topografien ændret voldsomt og nutidens stisystemer er mange steder kun godt 100 år gammelt. Nogle oplysninger om aktiviteter på kirkegården i gamle dage er lokalhistorisk interessant og andet kan give en brik i puslespillet om kirkernes rolle i samfundet gennem tiden. Nyere tids grave er som regel ikke interessante for os, og på grund af den intensive brug af kirkegårdene i 1800-tallet er de fleste ældre grave ødelagt af nyere. Men en gang imellem er vi dog så heldige at finde enkelte grave fra middelalderen.

Ansvarsområder

Nationalmuseet har det arkæologiske ansvar i Folkekirkens kirker og kirkegårde, samt kommunale kirkegårde. Udenfor er det de lokale, gravende museer, som har ansvaret. Grænsen går ved ydersiden af kirkegårdsdiget/muren.

Undersøgelse eller bevaring

Overordnet gælder det, at vi kun må udgrave og undersøge, det som er truet af et anlægsarbejde. Vi graver ikke mere end højst nødvendigt og kun hvis Stiftet har givet tilladelse til udførelsen af et projekt. Helst vil vi bevare frem for at ødelægge ved at undersøge. Derfor prøver vi nogle gange at få ændret en linjeføring. Det lader sig forbavsende ofte gøre uden problemer.

Samarbejde med entreprenør

I langt de fleste sager kommer arkæologerne på entreprenørens første gravedag og deltager ved at kigge på og bede om forsigtigt og præcist gravearbejde. Så hopper vi ned i hullet, når vi ser noget dernede og op igen. Vi gør os umage med at tilrettelægge arbejdet sammen med entreprenøren og den typiske arkæologiske undersøgelse er 1-2 dage. Det er menighedsrådet, som betaler for det arkæologiske arbejde og som sammen med sin rådgiver/arkitekt har ansvar for at kontakte Nationalmuseets kirkearkæologer i så god tid som muligt og senest 5 uger før ønsket startdato. Det står som regel i godkendelsen fra stiftet.

Vedligehold og renovering

Det gælder alt arbejde med kirker og kirkegårde, at man skelner mellem dagligt vedligehold og renovering. Ved dagligt vedligehold kan man følge de aftalte procedurer og materialer uden særtilladelse fra gang til gang. Ved renovering skal der altid en godkendelse til fra stift og/eller provsti. Kirkebygninger og kirkegårdsdiger/mure hører altid under stiftet, mens dele af kirkegårdene hører under provstiet. Det kan variere fra stift til stift, hvorledes opdelingen fortolkes. Hvis man er i tvivl, kan det godt betale sig at spørge i stiftsadministrationen. Den økonomiske side af et projekt kræver altid provstiets godkendelse.

Hastesager

I tvivlstilfælde kan man se efter oplysninger på Nationalmuseets kirkekonsulenters hjemmeside <https://www.kirkekonsulenter.natmus.dk/>, ringe til stiftet eller skrive til kirkekonsulenter@natmus.dk med spørgsmål. Og ved hastesager som fx sprængte vandrør eller hærværk kan man ringe til 41206121 for at få rådgivning.

Myter

Falsk: Man kan godt grave 30 cm ned uden at kontakte kirkearkæologerne

Sandt: Mange af de mest interessante ting ligger lige under græstørven. Fx fundamenter fra ældre våbenhuse. Derfor kommer kirkearkæologerne næsten altid og kigger på

Falsk: Kirkearkæologerne er kun interesseret i områder med grave

Sandt: Vi er også meget interesseret i stier og "ubrugte" hjørner af kirkegården samt nye udvidelser

Falsk: Vi følger de eksisterende ledningsgrøfter til de nye rør, så arkæologen behøver ikke at komme

Sandt: Nye rør er altid anderledes i tykkelse og evnen til at bøje, så det kan ikke lade sig gøre at grave lige i den gamle grøft. Desuden var der sandsynligvis ikke en arkæolog til stede, da de gamle rør blev lagt.

Hyllinge Kirke kirkegård. Kraftigt fundament til en bygning syd for tårnet, fundet i forbindelse med udskiftning af dårligt dræn med tilbageløb. Et tilsvarende fundament blev få år efter fundet på tårnets nordside i forbindelse med ny varmeledning. Publiceret i <https://www.glossa.fi/mirator/pdf/ii-2015/kirkehyllingeandsnesere.pdf>

Herslev kirkegård ved Fredericia. Afgravning til fundering af ny belægning på hovedstien til kirken viste, at den sti altid har været der. Der er kun ganske få grave i stien, hvilket betyder, at denne sti har været benyttet stort set uafbrudt i 900 år. Det kan forekomme mærkeligt, da landsbyen ikke ligger syd for kirken. Det har den måske gjort for meget længe siden. Men nu ligger landevejen der. De store sten kan være fundering til en ældre portal.

Kirker er ikke fredet

Da man for 100 år siden begyndte at frede bygninger, blev folkekirkens kirkebygninger undtaget. Der er i stedet en særlig kirkelov, som beskytter kirker og kirkegårde og samtidig er fleksibel overfor ændringer. Det er stifterne, som bestemmer suverænt over kirker. Men de skal rådføre sig med forskellige rådgivere, hvoraf det er Nationalmuseet, som har ansvar for at rådgive om de antikvariske værdier. Der er også de kongelige bygningsinspektører og kirkegårdskonsulenterne samt flere andre. Bureaukratiet vedrørende ansøgning og godkendelse af anlægsarbejder, ny kunst med mere virker for nogle meget tungt. Men det er altså udformet således for at kombinere fleksibilitet med ekspertviden om bevaring.

Bevaringsværdige gravminder

For sognekirkegårde er det det lokale museum, som (med nogle års mellemrum) udpeger bevaringsværdige gravminder. Ofte sker det i samarbejde med det lokalhistoriske arkiv samt menighedsråd og graver. Der er i dag 4 kriterier for bevaring (tidligere 7). Det er provsten, som godkender listen over bevaringsværdige gravminder og sammen med menighedsrådet og graveren har tjek på, hvad der er registreret og at det bevares. Man kan se loven her:

<https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/2014/9682>

For de kommunale kirkegårde er det Nationalmuseet, som i samarbejde med kirkegårdens personale og et lokalt arkiv udpeger bevaringsværdige gravminder. Der er gennemgang af hjemfaldne gravsteder hvert år.

Gravminder og gravsteder

Et *gravminde* er stenen/korset/pladen, mens gravstedet er det hele med hæk og beplantning. I langt de fleste tilfælde er det kun et gravminde, som er bevaringsværdigt og alt efter kirkegårdens regler kan gravmindet flyttes. Enkelte gange er det gravstedet, som er bevaringsværdigt. Det

kan ikke flyttes. Imellem disse to yderpunkter er mange mellemstadier af bevaring som administreres forskelligt. Fx kan man vælge at bevare og passe et ikke-bevaringsværdigt gravsted omkring et bevaringsværdigt gravminde. Ofte har provsten en mening om disse ting. ■

Bislev kirkegård. På dette sted havde der angiveligt aldrig været begravelser. Nogle få grave er der dog. Hukommelsen og registranterne rækker ikke ret langt tilbage, når man betænker de fleste kirkegårdes alder.

URNER DER IKKE NEDBRYDES

Af Kristine Essendrop Schjødte, Kirkegårdsleder, Ringe Kirkegård

Den blå urne, der ses på billedet, blev nedsat i marts 1999, og billedet er taget i starten af april 2024. Normalt står grundvandet ikke højt i det område, hvor urnen er sat ned, men i år gjorde det, da foråret var ekstremt vådt. Efter urnen blev sat ned, blev hullet fyldt op med en sandblandet kompostjord, hvilket giver mere optimale forhold for nedbrydningen. Men efter 25 år i jorden står urnen stadig intakt uden nogen form for tegn på begyndende nedbrydning, og gravstedet er for længst nedlagt. Det er problematisk, når fredningstiden på en urne er 10 år, og urnen meget gerne skulle nedbrydes inden for den periode. Men det er mere regel end undtagelse, at en urne ikke er nedbrudt inden for den 10-årige fredningsperiode.

I vores kirkegårdsvedtægt står der, at urner, der nedsættes på kirkegården, skal være af let nedbrydeligt materiale, men vi har ingen mulighed for at kontrollere det. Der findes mange forskellige former for urner, og flere af dem

er lavet af sammenpresset træspåner. Men træ er ikke nødvendigvis let nedbrydeligt; kister er lavet af træ, og de har en fredningstid på minimum 20 år.

Hvordan bliver nedbrydningstiden på urnerne testet?

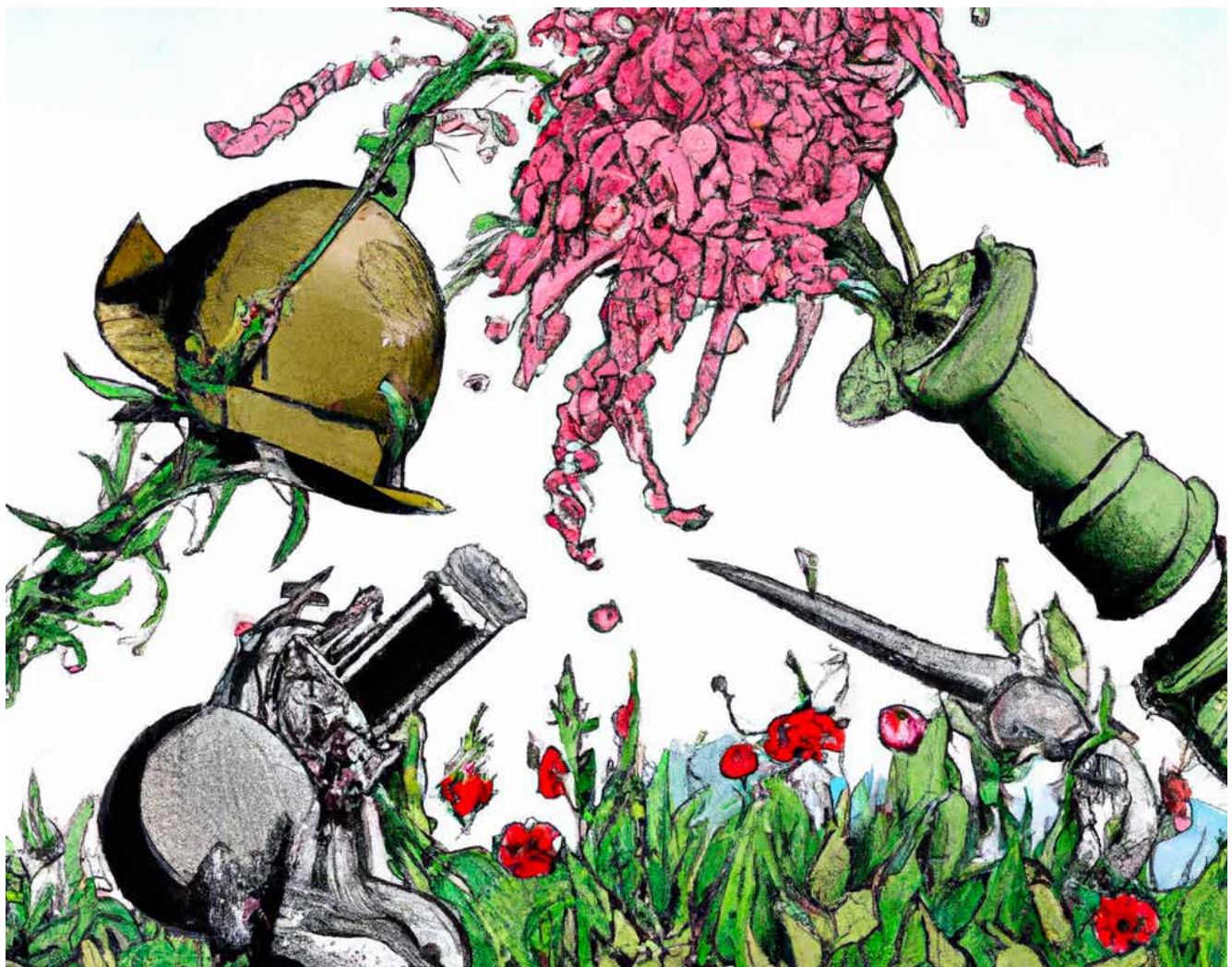
Er det os på kirkegården, der skal kræve at se dokumentation for nedbrydningstiden, før vi vil modtage en urne? Og skal vi afvise at modtage urner, der ikke lever op til vores krav i en tid, hvor vi i forvejen har udfordringer med at holde på vores medlemmer i folkekirken og bevare vores kirkegårde som befolkningens foretrukne begravelsesplads til deres afdøde?

Vi ved, at urner lavet af pap bliver opløst og nedbrudt inden for 1-2 år. Men her på Ringe Kirkegård er det desværre ikke papurnerne, der nedsættes flest af. ■

BLITZKRIG ER I GANG OG VIL VARE VED

Af Jan Simmen, redaktør

Planterne bekriger hinanden for at netop deres art vil vinde og dermed overleve.

De havde forberedt sig i næsten et helt år. Nu kom de lydløst svævende og satte dermed deres angreb ind. Men de vidste også godt, at de ikke var de eneste, der pønsede på en invasion. Andre havde fået hjælp til deres angreb. Kampen om områderne ville blive benhård, det vidste og ved alle.

Knappt var styrkerne landet, før de første faldt for forsvaret. Forsvarerne lukkede effektivt af for lyset, som er nødvendigt for angriberne. Et pludseligt regnvejr skyllede millioner af de invaderende styrker væk, inden de kunne nå at få ordentligt fat i jorden. Men regnen gjorde samtidig også, at de konkurrerende styrker, der var landet uger tidligere,

---

Først om få milliarder år vil kampen slutte, når al liv bliver udraderet når vores sol svulmer op.

nu endelig kunne få slukket deres tørst i jorden, hvor de havde ventet i sikkerhed.

En verdensomspændende og evig krig

Dette er historien om en verdensomspændende krig, der sker hele tiden og overalt. Ja, altså lige bortset fra to steder på jordkloden, hvoraf det ene er en ekstrem tør dal på Sydpolen. Her er der intet liv, og det har da også interesseret NASA, hvorfor der ikke er noget liv i den iskolde og knastørre dal. For livet ser ud til at kunne få fat overalt. Fra de dybeste grave i de syv verdenshave til vandløb af svovlsyre i Mexicos huler. Livet får fat i forskellige former, fra bakterier til svampe til planter og pattedyr. Men vi kæmper alle om overherredømmet, og det har vi gjort, lige siden livet blev skabt. Det gælder om at overtage alt, udradere de andre.

Når forholdene er særligt gunstige, kan én art overtage overherredømmet på bekostning af andre. Det er, hvad vi mennesker har gjort, og det er den helt store årsag til den masseuddøen af arter, kloden oplever i øjeblikket.

Ikke noget nyt

At en art på den måde kan overtage, er ikke noget nyt. Den eneste danske topforsker, der menes at kunne vinde den eftertragtede Nobelpris på sigt, Minik Rosing, forklarede det med følgende ord på en ekspedition til Grønlands østkyst:

"Arterne kæmper alle om at overtage. Når der er særligt gunstige betingelser for én art, overtager de og bliver mange. Men dermed ændrer de også de omgivelser og betingelser, der var særligt gunstige, og så vil den art igen blive decimeret kraftigt, og andre arter vil udnytte de nye forhold."

Men vi vender for en kort stund vores fokus væk fra mennesket og ser på kampen ude i det grønne. Det er jo det, vi alle oplever hele tiden. Det er derfor, græsset hele tiden gror overalt, også de steder, hvor det måske ikke var så ønsket. Mennesket har et særligt ønske om at bevare en bestemt tilstand i både haver, kirkegårde og andre steder. Det på trods af naturens millioner af angrebsstyrker i form af pollen, fugle med frø i deres afføring, eller hvordan den slags nu ellers kan ske.

Så når du, kære læser, tager på arbejde og prøver at holde ukrudtet nede, så er du med i denne verdenskrig, der har varet siden tidernes morgen og vil fortsætte, indtil alt liv på kloden forsvinder.

Fyraften: Om senest 5 mia. år er krigen slut

Senest om 5 milliarder år er det slut. Det sker når vores egen sol i sin egen døds-kamp vil blive så stor, at alt liv vil blive svisset væk. Muligvis vil jorden endda blive slugt af den stjerne, der indtil nu har givet os livet. Alt liv vil dog forsvinde fra jordens overflade om få milliarder år alle-

Brombær er ved at angribe forfatterens have fra naboflanken. Forsvaret er utilstrækkeligt.

---

rede, kogt og brændt væk på grund af et svigtende magnetfelt og en mere aktiv sol. Se på billederne af vores guld søsterplanet, Mars, så har du en idé.

Indtil da vil kampen om livet være, og svampe, planter, dyr... ja, alt levende vil befinde sig i en evig kamp.

Men der raser også en anden kamp. En kamp om at bevare livets mangfoldighed, den såkaldte biodiversitet. Det er noget, nogle mennesker har sat sig for. Minik Rosing vil sikkert mene, at det er fordi, vi har opdaget, at vi er ved at ændre de for mennesker gunstige forhold i sådan en grad, at selve menneskeheden er i fare. Men også fordi vi mennesker er udprægede flokdyr og derfor har flere centre i hjernen, der gør, at vi har et behov for at hjælpe hinanden og kan føle empati. Netop den stærke flokmentalitet, eller rettere evnen til at arbejde sammen, er en stor del af forklaringen på menneskets succes.

Nu vil vi så hjælpe biodiversiteten, og den opgave har også spredt sig til både kirker og kirkegårde, hvor man fx lader et område stå lidt mere vildt hen. Vi lader til en vis grad naturen kæmpe sine egne kampe uden selv at deltage i slagets gang.

Den idé har naturligvis også "rodsat sig" hos almindelige haveejere. Ikke bare i Danmark, men i mange rige lande. Her kæmpes der for både mere artsvenlige haver, men også om "sandheden". Den seneste front i havekampene går under navnet "No Mow May", eller på dansk "slå ej i maj". Altså, lad græsklipperen mm. stå.

Opfordringen kom først fra den britiske forening Plantlife i 2019 og har derfra spredt sig. Så ja, også idéer spredt sig til tider som "ukrudt", men det er en helt anden historie.

Mange har fulgt opfordringen og ikke slået hverken græs eller hække i maj. Det blev endnu bedre, da videnskabsfolkene Israel Del Toro og Relena Ribbons fra Lawrence University i staten Wisconsin undersøgte resultaterne af de ikke slåede plæner og kunne konkludere en hel masse positivt. Blandt andet hævdede de, at der var kommet mange flere bier og flere biarter. Så vidt så godt.

Slås om "sandheden"

Men som alt på denne klode, skal der kæmpes. I dette tilfælde om noget så abstrakt og alligevel konkret som "sandheden". Zachary Portman fra Universitetet i Minnesota kunne pege på flere alvorlige fejl i den såkaldte forskning. Enden på den krig blev, at artiklen med det ellers så glade budskab netop er blevet trukket tilbage.

Der findes dog en lang række forskning, også herhjemme, der påviser, at det er godt med blomster og vilde områder. Dels for biodiversiteten, men også for at formindske CO₂-udslippet. Det har flere oplægsholdere på flere årsmøder i fx Nyborg kunnet slå fast overfor faggruppen, der udgør flertallet af vores læsere af bladet her.

Men kampen raser videre. At lade sin have eller et stykke af kirkegården stå mere eller mindre uberørt hen er der stærke holdninger til. Her i Danmark har diverse kolonihaveforeninger haft endda meget ophedede debatter om, hvorvidt det er i orden at lade sin have passe sig selv.

På Facebook og andre sociale medier raser kampen også, og ikke sjældent med ukvemsord og hårde vendinger.

Så ja, krigen raser overalt, og du er en del af den. Om du vil det eller ej.

PS Klummen er skrevet med et stort glimt i øjet til dig, der er lidt træt af ukrudtet. Se det som en spændende krigshistorie, som fx klassikeren "Krig og fred". Men bare uden "fred"...uden "fred"... ■

RIMAS
MILJØRIGTIGE MASKINER

Miljørigtige løsninger af høj kvalitet med fokus på komfort, stor anvendelighed og driftssikkerhed

- Nu med samme styrke som diesel- og benzin modellerne
- Lave service- og vedligeholdelsesudgifter

KONTAKT OS +45 61 16 22 84
www.rgteknik.dk

ERFARINGER MED EN ”DRÆBER”

Af Annee Katrine Bonde, Sønderholm og Frejlev Kirkegårde

I modsætning til gasbrænding kan man varmtvandsbehandle helt tæt på både bygninger og andre planter uden risiko for brand eller andre utilsigtede skader.

Lad det være sagt med det samme: En Eco Weedkiller kan ikke erstatte den traditionelle gasbrænder. Men når det er sagt, så er den et godt supplement til gasbrænderen.

”Damperen”, som er et af de kælenavne apparatet har fået - tågehornet er et andet, kan bruges i situationer og på steder, hvor det kan være risikabelt at bruge gasbrænderen. Det kan fx være på dage, hvor det blæser for meget til, at brug af gasbrænder kan forsvares, eller når der er en længerevarende tørkeperiode, hvilket det jo ser ud til, at vi skal indstille os på fremover. Damperen kan også bruges helt tæt på bygninger og omkring nedløbsrør og ventilationsåbninger, hvor det ellers er risikabelt at bruge en gasbrænder pga. skorstenseffekten.

Damper og gasbrænder supplerer sådan set også hinanden godt i forhold til, hvilke ukrudtstyper de hver især er gode til at bekæmpe. Store mælkebøtter bryder sig ikke meget om gasbrænderen, og det er ret hurtigt at behandle dem. Det kan godt lade sig gøre med damperen, men det

er tidkrævende. Til gengæld virker det som om, en enkelt behandling af planten er nok til, at den ikke skyder igen, hvilket sjældent er tilfældet med gasbrænding af store planter.

Gasbrænderen har stort set ingen effekt på mos, men det har damperen. Effekten indtræder hurtigt, og den lader også til at have langtidsvirkning. Firling, stjernemos, levermos og padderokker er andre besværlige bekendtskaber, som damperen også bekæmper godt.

Og så bliver man ikke passiv ryger af at bruge damperen... Når man går med gasbrænderen, kan det godt kradse lidt i halsen ind imellem, hvilket sikkert ikke er særlig sundt. Det er man helt ude over med damperen, der er højst risiko for, at brillerne dugger på en varm og stille dag. Men træer vokser som bekendt ikke ind i himlen, for roserne har også torne. Først og fremmest er damperen en tung maskine: I tom tilstand vejer den 26 kg, og med 25 liter i tanken er vægten oppe på 51 kg. Det behøver ikke i

Levermos, som ellers kan være svær at bekæmpe, bryder sig ikke om at blive varmtvandsbehandlet. Billederne viser behandling af levermos og resultatet af behandlingen den følgende dag.

sig selv være et problem, men da de massive hjul kun er omkring 20 cm i diameter, er maskinen ikke særlig manøvredygtig på grus eller græs, hvilket jo ofte er de underlag, der findes på kirkegårde. Lidt større hjul ville være en klar forbedring.

Brug af damperen skal også planlægges mere end gasbrænding pga. opvarmningstiden. Det tager omkring en time for maskinen at varme op til brugstemperatur, og så kan den bruges i omkring et kvarter. Den skal helst køres tom i én arbejdsgang, erfaringen er, at effekten aftager hvis der holdes for lange pauser. Der står i salgsmaterialet, at man kan fylde varmt vand (fra hanen eller solopvarmet) på maskinen og derved reducere opvarmningstiden, men det er ikke noget, der er afprøvet her på stedet.

Og så er der prisen... Med en pris på omkring kr. 20.000 er damperen ikke en ting, man bliver fristet til at impuls-købe. Men det er stadig en noget lavere pris end de større varmtvands-anlæg.

PS: Bare for at undgå misforståelser: Maskinen bruger ikke damp, men 99 grader varmt vand til bekæmpelsen. Dampen opstår, når det meget varme vand rammer en køligere overflade. ■

Digitalt Kirkegårdskort

OPMÅLING I HELE DANMARK

13	123	127	256	260	264
14	124	128	257	261	265
15	125	129	258	262	266
16	126	130	259	263	267

- Opmåling
- Plejeplaner
- Ajourføring
- Kort
- Rådgivning
- Nummerering
- Droneflyvning
- Afsætning
- 30 års erfaring

Nygade 46 - 7400 Herning - tlf. 97 12 36 88
herning@lcdk.dk - www.lcdk.dk

KALENDEREN

28.-29. august

Maskinmesse

Maskiner under Broen er en grøn fagmesse, der finder sted den 28. og 29. august på arealerne under Lillebæltsbroen, Gl. Strandvej 113, 5500 Middelfart. Det er gratis for fagfolk at besøge messen.

Læs mere på www.maskinerunderbroen.dk

2. – 4. september

Årskursus for DKL og FDK, Middelfart

FDK og DKL afholder fælles årskursus i september i Middelfart. Centralt beliggende i forhold til offentlig transport og motorvej. Midt i hyggelige Middelfart, tæt på Lillebælt og flot frodig natur.

Programmet er en tætpakket buket af oplæg, leverandørudstilling, faglige ekskursioner, og muligheder for faglige samtaler. Så er du ny eller erfaren i faget, er der god inspiration at hente og rig mulighed for at danne nye netværk, og mødes med de gamle. Tilmelding : danskekirkegaarde.dk

30. september – 2. oktober

Lederkursus – Modul 1

Modulet giver kirkegårdslederen mulighed for at udvikle egen lederrolle og få indsigt i sin personlige og fortrukne lederstil. Herunder vil lederen få indsigt i de muligheder og dilemmaer, der er indenfor eget lederskab, opgaveudvikling og arbejdsplads.

Læs mere på FDK's hjemmeside, danskekirkegaarde.dk/aktiviteter

Tilmelding til kursuslederen Tommy Nilsson: kursus@danskekirkegaarde.dk eller på telefon 23 45 35 56.

17.-19. september 2025

Nordisk Kongres i Stockholm

"Morgendagens begravelsespladser og gravsteder"

Program og tilmelding kommer her:

<https://nfkk.eu/aktiviteter/>

Schäffer

2428 SLT
Kompakthed og styrke i skønneste forening!

- KUN 89 cm bred
- KUN 189 cm høj
- MEN løfter 1000 kg på palle helt til top!

WWW.SCHAEFFER.DK
☎ +45 99 28 29 30

KOMPAKT & STYRKE

LAGERFØRENDE FORHANDLERE

Anker Bjerre, Holstebro	57421010
Almas Park & Fritid, Ålborg	96330380
A.P. Jørgensen, Ribe	75420977
Farsø Maskinhandel	98633222
Glamsbjerg Maskin Center	64721460
Hans Holm Maskinføretning, Tinglev	74644994
Hansens Auto & Maskinservice, Edbjerg	22537211
Hadsten Maskiner	26296588
Henrik A. Fog A/S	43966811
Helms TMT-Centret, Herning	99282930
Helms TMT-Centret, Aarhus	86109108
Helms TMT-Centret, Ringsted	57811100
Maskincenter Roskilde	46287202
Midtjurs Traktorlager A/S, Nimtofte	86398480
O. Søndergaard & Sønnen, Otterup	64851102
Sivertsen A/S, Roskilde	4675 5522
Sivertsen A/S, Bornholm	55941450
Veggerslev Landbrugs & Maskinservice ApS	24600050

Vi hjælper gerne med inspiration og sammensætningen af staudebede.

Kontakt:
Tlf. 21732990/ 55459266
info@hennekestauder.dk
www.Hennekestauder.dk

**SØNDERUP
MASKINHANDEL A/S**

Kontakt os på
Tlf. 98 65 32 55 - mail@fbdk.dk
Se vores store
maskinprogram på
www.sønderupmaskinhandel.dk

Mød os på
Kirkegårdsmesse ved
Lødderup Kirke
d. 26.08.2024
Vi udstiller også på

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere

Formand:

Christian Høybye Hougaard
Gjellerup kirkegård
Fdk-kontor@protonmail.com
Tlf: 30224627

Sekretariat:

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere
Springbakken 1, 9230 Svenstrup J.
E-mail: kontor@danskekirkegaarde.dk
Tlf: 60 53 59 00

Se mere på www.danskekirkegaarde.dk

Fremsendelse af annoncer og artikler

Annoncer (reproklart materiale) skal helst afleveres som PDF-filer, for at undgå fejl i forbindelse med annoncens opsætning i bladet.

Billeder, der skal ledsage artikler, skal helst ikke lægges ind tekstdokumentet, men sendes separat i den originale opløsning. Det giver en bedre billedkvalitet i det trykte blad.

Danske Krematoriers Landsforening

Danske Krematoriers Landsforening

Sekretariat:

Viborgvej 10
7500 Holstebro
Tlf. 40 13 02 23
E-mail: admin@dkl.dk

Formand / Formand for teknisk udvalg:

Tom Olsen
Tlf. 26 86 02 01
E-mail: admin@dkl.dk

Næstformand/Sekretariat:

Michael Smidemann
Tlf. 40 13 02 23
E-mail: admin@dkl.dk

Kursusudvalg:

Bo Sommerby og Morten Aaby

Se mere på www.dkl.dk

Tidsskriftet 'KIRKEGÅRDEN'

Udkommer 6 gange årligt i samarbejde mellem FDK – Foreningen af Danske Kirkegårdsledere og DKL – Danske Krematoriers Landsforening

Oplag: 1.150 stk.

Abonnement

Pris: 395,- kr. pr. år
(790,- kr. pr. år for abonnenter udenfor Danmark)
Bestilling eller ændring af abonnement sendes til kontor@danskekirkegaarde.dk

Udgivelser og deadlines i 2024

Nr. 2, april 2024	20. marts 2024
Nr. 3, juni 2024	20. maj 2024
Nr. 4, august 2024	20. juli 2024
Nr. 5, oktober 2024	15. september 2024
Nr. 6, december 2024	15. november 2024

Bladet forventes at udkomme ca. en måned efter deadline.

Annoncepriser

1 side	kr. 3.700,-
1/2 side	kr. 2.700,-
1/4 side, stående	kr. 1.700,-
1/4 side, liggende	kr. 1.700,-
1/8 side	kr. 1.200,-
Visitkort	kr. 1.000,-

Ved 3 indrykninger pr. år gives 5 % rabat
Ved 6 indrykninger pr. år gives 10 % rabat
Priserne er eks. moms.

Anonnesalg

Tommy Nilsson, Hvidovre Kirkegårde
Mail: tn@fkih.dk, tlf. 23 45 35 56

FRA REDAKTIONEN

Hjælp os med at gøre bladet endnu bedre: Det, der gør mennesket unikt, er ikke vores intelligens. Det er derimod vores sprog, som gør det muligt at "lagre" erfaringer og viden og sidenhen videregive det. Så vi ikke hele tiden skal begynde forfra med at opfinde hverken hjulet, flinteøksen eller den berømte dybe tallerken.

Af Jan Simmen, redaktør

Igennem tiderne har måden, hvorpå erfaringerne blev videregivet, udviklet sig. Fra sidemands oplæring, over bøger, til nu et hav af digitale muligheder. Tidsskrifter og blade, som det du netop læser, er yderst egnede til den slags.

På Journalisthøjskolen lærer man da også, at et af kriterierne for en god historie er, at den skal være relevant. Artiklen skal altså kunne give læserne noget, om ikke andet en bekræftelse af, at det, læseren godt vidste, er sandt. Hvad kunne være mere relevant for læserne af dette blad end at dele konkrete erfaringer fra driften af kirkegårde? Om det så er økonomistyringsprogrammer, lade-standere til elbiler, sorteringsanlæg eller de redskaber og maskiner, der bliver brugt ude på kirkegårdene, så er det relevante erfaringer at dele med kollegaerne.

I dette blad har vi to af den slags historier: en efterlysning af erfaringer med grandækning samt et eksempel på en erfaring med en "ukrudtsdræber".

Fra de store medier er vi vant til, at omtale af produkter altid er negative. Når forbrugerprogrammer afslører den ene svindler

efter den anden eller endnu et udueligt apparat hænges til tørre, ja, så er vi godt underholdt. I de programmer er netop underholdningen kerneopgaven. Det er det ikke her.

Vi vil gerne formidle relevante erfaringer, store som små. Fungerer tingene efter hensigten, er det lige så god en erfaring at dele, som hvis I har indkøbt en maskine, der ikke fungerer som ønsket. Det behøver ikke være lange historier. Et billede eller flere billeder, sendt separat og ikke indsat i tekstdokumentet, og så en tekst. Hvad kan maskinen, værktøjet eller hvad det nu er, bruges til? Hvornår kan det ikke bruges, og af hvem? Er det noget, alle kan bruge, eller noget, der mest henvender sig til de mindre kirkegårde med få ansatte?

Det behøver dog ikke kun være maskiner. Er fx bistader en god ide, eller kræver det for meget arbejde? Læg hovedet i blød, og send os dine erfaringer.

Vær dermed med til at gøre dette blad endnu mere relevant. PS Hvis du nu synes, at det er sjovt at dele erfaringer og skrive i det hele taget, så kan vi sagtens bruge et medlem mere i vores faste redaktion. Bare rolig, du behøver ikke skrive 100 artikler til hvert blad, 98 kan også gøre det... ☺

Nej, pjat. Vi tager hensyn til, at tiden til tider kan være knap. Men det kræver enten at vi har nok skriveivrige medlemmer i redaktionen, eller flere mere almindelige læsere der skriver historier. Helst begge dele.

Fornylse med respekt for tradition siden 1982

www.jessing.eu

